

Pathology of the Law to Facilitate the Issuance of Business Licenses from the Perspective of Competitiveness in the Legal Profession: Emphasis on Solutions from the U.S. Legal System

 Lohrasb Kohestani

PhD researcher in private law, Islamic Azad University, Qaemshahr Branch,
Qaemshahr, Iran (Corresponding author)
Email : lohrasb.kouhestani@gmail.com

 Dr. Soheil Taheri

PhD in Private Law, Assistant Professor, Faculty of Law, Islamic Azad University,
Shahr-e-Quds Branch, Shahr-e-Quds, Iran
Email : soheiltaheri8@gmail.com

 Dr. Majid Abbasi

PhD in Private Law, Assistant Professor, Faculty of Law, Islamic Azad
University, Qaemshahr Branch, Qaemshahr, Iran
Email : d.majidabbasi@gmail.com

Extended Abstract:

In recent years, the legal profession in Iran has encountered significant challenges, particularly concerning the regulation of the legal market and the issuance of law practice licenses. The passage of the Business License Facilitation Act (known as *Qanun-e-Tas'hil-e-Sodur-e Mojavez-ha-ye Kasb-o Kar*) aimed to streamline the licensing process for various professions, including the legal sector. The objective was to reduce bureaucratic barriers, enhance transparency, and foster competition. However, the Act has sparked debates about its impact on the competitiveness and independence of the legal profession. This research critically assesses the Business License Facilitation Act from

**Legal Innovation
Quarterly
Legal Innovation Research
Institute
Spring 2025, Volume 1,
Issue 1
www.journallir.com**

the perspective of legal market competitiveness, focusing on its implications for lawyers and legal practitioners. Additionally, a comparative analysis of the U.S. legal system highlights effective strategies to promote competition while maintaining professional integrity, offering valuable lessons for Iran's legal framework.

The Business License Facilitation Act was introduced to modernize Iran's professional licensing system, including legal practice licenses. The law aims to remove unnecessary barriers and perceived monopolies that hinder economic growth and innovation. Specifically, it addresses issues concerning legal licenses by seeking to democratize the legal profession and reduce the Bar Association's (Kanoon-e-Vokala) monopolistic control. While the Act's intentions are commendable, concerns have emerged regarding its potential to undermine the Bar's independence and negatively affect the quality of legal services. This article explores the Act's innovative features, potential shortcomings, and implications for competitiveness within the legal profession. Furthermore, it draws comparisons with the U.S. legal system, where competition has been an integral part of legal market dynamics, to provide recommendations for Iran.

This study has two primary objectives: to evaluate the impact of the Business License Facilitation Act on the legal profession in Iran, focusing on its effects on competitiveness and market dynamics, and to conduct a comparative analysis of U.S. legal practices regarding competition in the legal market to identify potential lessons for Iran's legal profession, considering the current challenges posed by the new law.

The research adopts a descriptive-analytical approach, drawing on legal literature, government reports, and case studies to analyze the Business License Facilitation Act. Additionally, it employs comparative law methods to examine the U.S. legal framework and explore effective practices for fostering a competitive legal market while safeguarding professional standards.

The Act introduces several positive reforms aimed at increasing transparency and reducing entry barriers to the legal profession. Among these are mandatory annual Bar exams, which ensure a consistent evaluation process for legal practitioners, the involvement of the Ministry of Economic Affairs to provide administrative oversight for the licensing process, license suspension or revocation by non-legal entities, and the introduction of preliminary licenses that simplify the initial licensing process, making it easier for new entrants to practice law.

Despite these innovations, the Act poses significant challenges. The transfer of oversight responsibilities to non-legal entities may compromise the Bar Association's autonomy, raising concerns about the erosion of Bar independence. This shift could negatively affect the quality of legal services due to reduced oversight by experienced legal professionals. Furthermore, the lack of clear academic thresholds for admission to the legal profession creates uncertainty, and the role of the Deregulation Committee (*Hey'at-e-Zoduda-ye Tadabir*) in license issuance and revocation complicates the regulatory framework.

The U.S. legal system provides a valuable benchmark for understanding how to foster competition while maintaining professional

integrity. Key aspects of the U.S. framework include the enforcement of the Sherman Antitrust Act and the Clayton Act, which have been instrumental in curbing monopolistic practices and promoting competition, including in the legal profession. Collaborative oversight between the American Bar Association (ABA) and the Federal Trade Commission (FTC) has been effective in monitoring and preventing anti-competitive behavior. Additionally, technological integration and transparent processes for granting legal licenses enhance market efficiency and competitiveness. The emphasis on continuing legal education ensures that legal professionals maintain high standards of practice.

Iran's Business License Facilitation Act can benefit from adopting several practices observed in the U.S. legal system. Maintaining Bar independence is crucial to preserving professional integrity. Regulatory oversight should remain within independent legal bodies to ensure impartiality. Establishing clear academic and professional qualifications for legal practitioners can reduce ambiguities and foster confidence in the licensing process. Adapting antitrust principles to the Iranian context can foster a more competitive legal market. Emphasizing professional development programs can further enhance service quality and competitiveness.

To enhance the competitiveness and overall functioning of the legal profession in Iran, it is recommended to amend the Business License Facilitation Act to ensure the Bar Association's independence in licensing and disciplinary actions, establish clear admission criteria to define academic and professional qualifications for entry into the

legal profession, implement regulatory measures to prevent monopolistic practices and promote competition, and develop mandatory training programs to improve legal services and market competitiveness.

The Business License Facilitation Act presents both opportunities and challenges for the Iranian legal profession. While the law seeks to promote competition and streamline licensing, its potential impact on the independence and professionalism of lawyers must be carefully managed. The comparative analysis with the U.S. legal system demonstrates that effective regulatory frameworks can support both competition and professional standards. By adopting best practices from the U.S., Iran can strike a balance between fostering a competitive legal market and preserving the integrity of its legal profession.

Keywords:

Competitiveness in the legal profession, Business Licensing Facilitation Act, independence of the Bar Association, U.S. legal system regulatory strategies.

ارزیابی قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار از منظر رقابت‌پذیری در حرفه وکالت با تأکید بر راهکارهای نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا

(دریافت: ۱۴۰۳/۹/۱۷ پذیرش: ۱۴۰۴/۳/۲۱)

پژوهشگر دوره دکتری حقوق خصوصی دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد
قائم‌شهر، قائمشهر، ایران (نویسنده مسئول)
Email: lohrasb.kouhestani@gmail.com

ID لهراسب کوهستانی

دکتری حقوق خصوصی، استادیار دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس،
شهر قدس، ایران
Email: soheiltaheri8@gmail.com

ID دکتر سهیل طاهری

دکتری حقوق خصوصی، استادیار دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائمشهر،
قائم‌شهر، ایران
Email: d.majidabbasi@gmail.com

ID دکتر مجید عباسی

چکیده:

قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در سال ۱۴۰۱ به تصویب شورای نگهبان رسید. این قانون، که یکی از قوانین تبعی قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی است، الزاماتی را برای متقاضیان، از جمله وکلا، تعیین کرده است. از جمله این الزامات می‌توان به برگزاری سالیانه آزمون‌های جذب پروانه وکالت دادگستری و امضای فرم تعهد به اخذ استانداردهای اجباری و مراعات قوانین و شرایط حرفه‌ای اشاره کرد. هدف این تحقیق بررسی ابعاد مختلف قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار از منظر رقابت‌پذیری در حرفه وکالت و ذکر ابعاد

فصلنامه نوآوری حقوقی
پژوهشکده نوآوری حقوقی
بهار ۱۴۰۴، دوره اول، شماره ۱
www.journallir.com

نوآورانه و نقاط ضعف آن است. همچنین، با توجه به راهکارهای موجود در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا برای ارتقای رقابت‌پذیری وکلا، این راهکارها نیز مورد بررسی قرار گرفته است تا رویکرد قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار به نحو مؤثرتری شناسایی شود. این الزامات سؤالاتی را ایجاد می‌کند، از جمله اینکه جنبه‌های نوآورانه قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در حرفه وکالت چیست و آسیب‌های وارده بر این قانون از منظر رقابت‌پذیری در حرفه وکالت چیست؟ در جنبه‌های نوآورانه می‌توان به الزام قوه قضائیه به برگزاری آزمون‌های کانون‌های وکلای دادگستری، متولی قرار دادن وزارت امور اقتصاد و دارایی در زمینه پروانه‌های وکالت، امکان تعلیق و ابطال پروانه وکالت توسط نهادهایی غیر از کانون وکلای دادگستری و تلقی مجوز کانون‌های وکلای دادگستری به‌عنوان مجوز مقدماتی اشاره کرد. در حوزه آسیب‌های وارده بر قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، ابهامات متعددی در زمینه رقابت‌پذیری در حرفه وکالت، عدم درک صحیح قانون‌گذار از ماهیت خدمات وکالتی و عدم تأمین اهداف موردنظر تدوین‌کنندگان قانون وجود دارد. این مشکلات می‌تواند بر رقابت‌پذیری و کیفیت خدمات وکالتی تأثیر منفی بگذارد و به جای ارتقای سطح خدمات، باعث پیچیدگی و بروز مشکلات جدیدی در این حوزه شود.

مقدمه

قانون‌گذار ایرانی در طول دهه‌های گذشته به کرات به بهانه‌های مختلفی از جمله ایجاد رقابت‌پذیری در بین وکلا، نهادهای موازی ایجاد کرده است، با وجود اینکه استقلال کانون‌های وکلای دادگستری و پرهیز از ایجاد نهادهای موازی، یکی از اصول مهم بین‌المللی در حوزه وکالت است (شکریان امیری و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۱۳). از جمله این اقدامات می‌توان به تصویب ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی و اجتماعی جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد که به تشکیل مرکز وکلا و مشاوران حقوقی قوه قضائیه منتهی شد. این مرکز که نهاد ارائه‌دهنده خدمات وکالتی زیر نظر قوه قضائیه تلقی می‌شود کاملاً برخلاف اهداف تأسیس‌کنندگان آن، که رقابت‌پذیری بیشتر میان وکلا بوده، قدم برداشته است (موسوی مقدم، ۱۳۸۱: ۳۷-۳۸). از این رو استقلال کانون‌های وکلای دادگستری که به‌عنوان یک اصل مسلم در نظام حقوقی آمریکا پذیرفته شده، مورد تردید قرار گرفته است. در این خصوص تا پیش از قانون تسهیل صدور برخی مجوزهای کسب و کار، قانون خاصی در حوزه رقابت‌پذیری در عرصه وکالت وجود نداشت و قوانینی نیز که در عرصه حقوق رقابت وجود داشتند، قوانین کلی بودند و به حرفه وکالت مربوط نمی‌شدند. از آن جمله قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی است. قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار، تازه‌ترین قانونی است که با پیشنهاد نمایندگان مجلس شورای اسلامی در قالب طرح ارائه شده و پس از طی تشریفات قانونی، به یکی از بحث‌برانگیزترین قوانین در حوزه‌های مختلف کسب و کار تبدیل شده است. مداخله این قانون در حوزه‌های حرفه‌ای به‌ویژه سردفتران اسناد رسمی و وکلا و عدم تمییز میان «حرفه» از «شغل» در این قانون به دستاویز رقابتی کردن خدمات کسب و کارهای حقوقی، موجب شده است که اجرای قانون مزبور با ابهامات متعدد همراه باشد. نکته مهمی که در این خصوص وجود دارد، آنکه مهم‌ترین ماده در قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در ارتباط با حرفه وکالت، ماده ۵ این قانون است که جایگزین تبصره ماده یک قانون کیفیت اخذ پروانه وکالت دادگستری مصوب ۱۳۷۶/۱/۱۷ شده است و به موجب آن، کانون وکلای دادگستری و مرکز وکلای قوه قضائیه ملزم هستند تا سالانه نسبت به برگزاری آزمون اقدام کنند. در این مقرر با منع تعیین حد نصاب ثابت علمی برای پذیرش کارآموزان وکالت، به این امر تصریح شده است که داوطلبانی که حداقل ۷۰ درصد از میانگین یک درصد حائزان بالاترین امتیاز را کسب کنند، به‌عنوان پذیرفته‌شده در آزمون کارآموزی وکالت تلقی می‌شوند. از سوی دیگر ذیل ماده ۷ همین قانون، تصمیمات هیئت

مقررات زدایی در ارتباط با ابطال مجوزها از جمله در حوزه وکالت دادگستری را معتبر دانسته و اگر این تصمیمات در تعارض با قوانین و مقررات موجود باشد، قابل اعتراض در محاکم دادگستری است. این مقاله در ارتباط با ارزیابی و آسیب‌شناسی قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار از منظر رقابت‌پذیری در حرفه وکالت و ارائه راهکارهای نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا در این زمینه است. اهدافی که در این مقاله دنبال می‌شوند اولاً، بررسی ابعاد مختلف قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار از منظر رقابت‌پذیری در حرفه وکالت و ثانیاً، استفاده از تجربیات نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا در ارتباط با رقابت‌پذیری در حرفه وکالت است. تحقیق حاضر که با روش توصیفی - تحلیلی صورت پذیرفته، شامل نه بخش است که در بخش نخست به مفهوم رقابت‌پذیری میان وکلا از منظر نظام حقوقی ایران، در بخش دوم به رویکرد کلی قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار نسبت به رقابت‌پذیری، در بخش سوم به ویژگی‌های نوآورانه قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در ارتباط با رقابت‌پذیری میان وکلا، در بخش چهارم به آسیب‌های وارده به قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در ارتباط با رقابت‌پذیری در حرفه وکالت، در بخش پنجم به تجربیات نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا در ارتباط با رقابت‌پذیری میان وکلا، در بخش ششم به چالش‌های مرتبط با رقابت‌پذیری در حرفه وکالت، در بخش هفتم به آثار این رقابت‌پذیری، در بخش هشتم به تفاوت‌های نظام حقوقی ایران و آمریکا در حوزه رقابت‌پذیری در حرفه وکالت و در بخش نهم پیشنهاداتی برای افزایش رقابت‌پذیری در حرفه وکالت به نظام حقوقی ایران با استفاده از تجربیات نظام حقوقی آمریکا پرداخته می‌شود.

۱. مفهوم رقابت‌پذیری میان وکلا از منظر نظام حقوقی ایران

با اینکه در قوانین ایران به مفهوم رقابت‌پذیری میان وکلا اشاره نشده، اما این امر تصریح شده است که طبق بند ۱۴ اصل سوم قانون اساسی، دولت ملزم به تأمین حقوق همه‌جانبه افراد اعم از زن و مرد و ایجاد امنیت قضائی عادلانه است. اصل ۳۵ قانون اساسی، تصریح دیگری در زمینه آزادی انتخاب وکیل توسط موکلان است که می‌تواند یکی از شقوق رقابت‌پذیری میان وکلا تلقی شود (دیوسالار و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳۸ - ۱۴۰).

از این رو، می‌توان مبنای رقابت‌پذیری میان وکلا از نظر نظام حقوقی ایران را تأمین حقوق همه‌جانبه افراد و ایجاد امنیت قضائی دانست. رقابت را آن گونه که در ماده یک قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی تعریف شده است، می‌توان یک وضعیت در بازار دانست که در آن، تعدادی تولیدکننده، خریدار و فروشنده مستقل برای تولید، خرید و یا فروش کالا یا خدمت فعالیت می‌کنند به

نحوی که هیچ یک از تولیدکنندگان، خریداران و فروشندگان قدرت تعیین قیمت بازار را نداشته باشند و یا برای ورود بنگاه‌ها به داخل بازار یا خروج آن‌ها محدودیتی وجود نداشته باشد. در این قانون که در صدد ساماندهی رقابت در تمامی مشاغل است، تنها مشاغلی از جمله وکلا امکان ورود به رقابت‌پذیری را دارند که اقدام به دریافت مجوزهای کسب و کار کنند. در بند ۲۱ ماده یک قانون فوق‌الذکر، مجوزهای کسب و کار بدین صورت تعریف شده است که «هر نوع اجازه الکترونیکی و غیرالکترونیکی اعم از مجوز، پروانه، اجاره‌نامه، گواهی، جواز، نماد، پاسخ به استعلام، موافقت، تأییدیه یا مصوبه و هر نوع سند مکتوبی است که برای شروع، ادامه، توسعه، انحلال یا بهره‌برداری از فعالیت اقتصادی توسط مراجع ذیربط صادر می‌شود».

۲. رویکرد کلی قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار نسبت به رقابت‌پذیری

قانون تسهیل صدور برخی مجوزهای کسب و کار به‌عنوان یکی از منضمات قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی توسط نمایندگان مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۴۰۰/۱۲/۲۴ تصویب و در تاریخ ۱۴۰۱/۰۱/۳۰ از سوی شورای نگهبان تأیید شد و هدف از تصویب آن، ایجاد رونق تولید و ارتقای فضای کسب و کار بود تا مانعی برای فعالیت‌های اقتصادی صورت نگیرد (تلکلو، ۱۴۰۲: ۴۴). در واقع، پیش از قانون تسهیل، البته مقدمات آن در قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ فراهم شده بود، به نحوی که از جمله در تبصره ۲ ماده ۷ قانون اخیر تصریح شده است که نهادها یا همان مراجع صادرکننده مجوزها از جمله وکالت نمی‌توانند به دستاویز اشباع در بازارهای حرفه‌ای خود از صدور مجوز امتناع ورزند. از این رو، به موجب این قانون برای نخستین بار تعیین حد نصاب برای ورود افراد به حرفه وکالت از سوی نهادهایی مانند کانون وکلای دادگستری ممنوع اعلام شده است (صادقی و شمشیری، ۱۳۹۰: ۱۴۱ - ۱۴۲).

در تبصره ۳ ماده ۷ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، حتی ضمانت اجرای قوی‌تری برای عدم همراهی مراجع صادرکننده مجوز با مقررات این قانون و از جمله درج اطلاعات ذی‌نفعان خود در درگاه ملی مجوزهای کسب و کار پیش‌بینی شده است، به نحوی که اگر این درج اطلاعات صورت نپذیرد، حتی می‌تواند به عدم اعتبار مجوزهای صادرشده داخلی از سوی همین مراجع منجر شود (آل عمران و آل عمران، ۱۳۹۰: ۸۱ - ۸۲). از این رو، در صورتی که کانون وکلای دادگستری با درج اطلاعات خود در درگاه ملی مجوزهای کسب و کار خودداری کند، این امر حتی می‌تواند به تلقی بی‌اعتباری پروانه‌های صادره توسط خود کانون وکلا نیز منجر شود.

در هر صورت، قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار به شکل طرح از سوی نمایندگان مجلس شورای اسلامی تهیه شده و دولت دخالتی در روند تدوین آن نداشته است، هرچند که یکی از بخش‌های دولت یعنی وزارت امور اقتصاد و دارایی به‌عنوان مجری این قانون تعیین شده است. در ابتدای این قانون آمده است که تنها مجوزهایی تحت‌الشمول آن هستند که در یکی از زمینه‌های «سلامت»، «محیط زیست»، «بهداشت عمومی - اجتماعی»، «نظم و انضباط پولی»، «مالی و ارزی»، «فرهنگ و امنیت ملی» باشند یا مستلزم بهره‌برداری از منابع طبیعی یا تغییر کاربری اراضی کشاورزی باشند. نهادی که در این قانون به‌عنوان نهاد تشخیص‌دهنده لزوم قرار گرفتن کسب و کاری تحت این قانون تلقی شده است، هیئت مقررات‌زدایی است. به عبارت دیگر، آن گونه که در ماده ۷ مکرر قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار ذکر شده است، این هیئت می‌تواند تنها در ارتباط با کسب و کارهایی که نیازمند کسب مجوز براساس این قانون هستند، تصمیم‌گیری کند.

نکته‌ای که می‌تواند به‌عنوان یک اهرم فشار بر نهادهای صادرکننده مجوز کسب و کار در این قانون برای صدور مجوزها در نظر گرفته شود، تبصره ۳ ماده ۷ مکرر است که در آن، تصریح شده است که در صورتی که نهادهای صادرکننده مجوزهای کسب و کار ظرف مدت مقرر قانونی اقدام به موافقت یا مخالفت نکنند به‌منزله موافقت تلقی می‌شود، ضمن اینکه آن چنان که تبصره ۴ ماده ۷ مکرر بیان می‌کند که هیچ کدام از نهادهای صادرکننده مجوزهای کسب و کار از جمله کانون‌های وکلای دادگستری در ارتباط با ذی‌نفعان خود از این اختیار برخوردار نیست تا به دلایلی مانند اشباع بازار وکالت، اقدام به ایجاد محدودیت یا تعیین ظرفیت در جذب وکلا کند.

۳. ویژگی‌های نوآورانه قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار در ارتباط با رقابت‌پذیری میان وکلا

به‌منظور آسیب‌شناسی قانون ذکرشده در ارتباط با رقابت‌پذیری در حرفه وکالت، نخست بایستی به این امر پرداخت که قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار از چه ویژگی‌های نوآورانه‌ای در مقایسه با قوانین سابق خود برخوردار است. در ادامه به برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های نوآورانه قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در ارتباط با رقابت‌پذیری میان وکلا اشاره می‌شود که عبارت‌اند از الزام قوه قضائیه به برگزاری آزمون‌های پروانه وکالت دادگستری در صورت استنکاف کانون‌های وکلای دادگستری و مرکز وکلای قوه قضائیه، متولی قرار دادن وزارت امور اقتصاد و دارایی در صدور مجوزهای کسب و کار، امکان تعلیق و ابطال پروانه وکالت در صورت عدم درج مشخصات و اطلاعات مورد نیاز

در درگاه ملی مجوزهای کسب و کار، تلقی مجوز کانون‌های وکلای دادگستری به‌عنوان مجوزهای مقدماتی و ... این نکته گفتنی است که آنچه در ادامه می‌آید به‌عنوان مهم‌ترین ویژگی نوآورانه قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار در ارتباط با رقابت‌پذیری میان وکلا قابل ذکر است و این ویژگی‌ها، ویژگی‌های انحصاری نیستند.

۱-۳. الزام قوه قضائیه به برگزاری آزمون‌های پروانه وکالت دادگستری در صورت استنکاف کانون‌های وکلای دادگستری

قوه قضائیه در شرایط کنونی نیز نظارت کافی بر عملکرد کانون‌های وکلای دادگستری دارد و این نظارت در ارتباط با مرکز وکلای دادگستری که یکی از نهادهای زیرمجموعه این قوه است، به نحو بارزتری به چشم می‌خورد (خزائی، ۱۴۰۰: ۲۱-۲۲). این در حالی است که در طول دهه‌های گذشته، استقلال کانون‌های وکلای دادگستری به انحای مختلف تحدید شده است. بایستی توجه داشت که کانون وکلای دادگستری تنها در صورت استقلال از سایر قوای مملکتی است که می‌تواند در صورت تعرض و دست‌اندازی یکی از قوای حاکمیتی به حقوق مردم به‌عنوان مدافع آن‌ها عمل کند (علی اکبری و شاکری، ۱۴۰۰: ۲۰۱-۲۰۴). با این حال، قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، موضعی یکسان در جهت نقض استقلال کانون وکلای دادگستری و افزایش نظارت‌پذیری قوه قضائیه در این زمینه صورت داده است به نحوی که یکی از ویژگی‌های بارز قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار در ارتباط با رقابت‌پذیری میان وکلا، این است که اولاً کانون‌های وکلای دادگستری ملزم شده‌اند تا سالیانه نسبت به برگزاری آزمون پروانه وکالت اقدام کنند؛ ثانیاً در صورتی که کانون‌های وکلای دادگستری مبادرت به این امر نکنند، قوه قضائیه ملزم است تا خود رأساً نسبت به برگزاری آزمون اقدام کند.

۲-۳. متولی قرار دادن وزارت امور اقتصاد و دارایی در صدور مجوزهای کسب و کار وکلا

براساس ماده ۳۰ قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار، وزارت امور اقتصاد و دارایی به‌عنوان متولی صدور مجوزهای کسب و کار وکلای دادگستری تعیین شده است. این تولیت البته پیش‌تر در قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و در خلال تبصره‌های ۳ و ۴ ماده ۷ آن پیش‌بینی شده بود، به نحوی که هیئتی با عنوان هیئت مقررات‌زدایی تشکیل شده بود. این هیئت که مقرر آن در وزارت امور اقتصاد و دارایی است، به وضع قوانین و مقررات در راستای رقابتی بودن حرف و مشاغل می‌پردازد.

۳-۳. امکان تعلیق و ابطال پروانه وکالت توسط نهادهایی غیر از کانون وکلای دادگستری
پیش از قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، نحوه تعلیق و ابطال پروانه وکالت دادگستری به موجب قانون کیفیت اخذ پروانه وکالت دادگستری مقرر می‌شد. در تبصره ۵ ماده ۲ قانون اخیر به این موضوع اشاره شده است که عدم برخورداری وکیل از هر یک از شرایط مقرر در ماده ۲ یعنی «اعتقاد و التزام عملی به احکام و مبانی دین مقدس اسلام»، «اعتقاد و تعهد به نظام جمهوری اسلامی ایران»، «نداشتن پیشینه محکومیت مؤثر کیفری»، «نداشتن سابقه عضویت و فعالیت در گروه‌های الحادی و فرق ضاله و معاند با اسلام» و... به‌عنوان عوامل ابطال پروانه وکالت دادگستری ذکر شده است (حاجی عزیزی و اعتماد، ۱۳۹۴: ۵۸-۵۹). ذیل ماده ۷ مکرر به ضمانت اجرای نقض قوانین و مقررات موجود در درگاه ملی مجوزهای کسب و کار اشاره شده است و آن اینکه در صورتی که متقاضی در ثبت اطلاعات خود در درگاه مزبور، مرتکب تخلف شود، مجوز صادره که همان پروانه وکالت دادگستری است با تشخیص هیئت مقررات‌زدایی و بهبود محیط کسب و کار از اعتبار ساقط می‌شود و علاوه بر این وکیل دادگستری که اطلاعات نادرست را در این سامانه بارگزاری کرده است به مدت دو سال از خدمات درگاه محروم می‌شود.

۳-۴. تلقی مجوز کانون‌های وکلای دادگستری به‌عنوان مجوز مقدماتی
براساس آنچه در تبصره یک ماده ۷ مکرر قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار آمده است، مجوزی که از طرف نهادهای اعطاکننده مجوزهای حرفه‌ای صادر می‌شوند به‌عنوان مجوزهای مقدماتی تلقی می‌شود و به معنای آن نیست که شخص وکیل به صرف اخذ پروانه وکالت از کانون وکلا، اجازه ارائه خدمات کسب و کار خود را در محاکم دادگستری دارد. این امر به‌ویژه با توجه به تبصره ۶ ماده ۷ مکرر تقویت می‌شود که به موجب آن، اشخاص مشمول این قانون از جمله وکلای دادگستری در مواجهه با «استعلام مأموران دولتی، نظامی، انتظامی و ضابطان قضائی» با ارائه شناسه یکتای مجوز صادره از سوی دارنده مجوز، می‌توانند به ارائه خدمات بپردازند.

۳-۵. امکان دسترسی عموم به مجوزهای وکلا در درگاه ملی کسب و کار
امکان دسترسی آزاد به اطلاعات، یکی از الزامات قانونی است که پیش‌تر در قانون دسترسی آزاد به اطلاعات مقرر شده بود. به عبارت دیگر، به موجب قانون اخیر به جز در ارتباط با اطلاعاتی که جنبه شخصی یا محرمانه دارند، امکان دسترسی عموم به اطلاعات طبق سازوکاری که در قانون دسترسی آزاد به اطلاعات وجود دارد، امکان‌پذیر است. از این رو، این ویژگی را می‌توان به تبع قانون اخیر برای

قانون تسهیل صدور برخی مجوزهای کسب و کار دانست. یکی دیگر از ویژگی‌های بارز قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار در ارتباط با رقابت‌پذیری میان وکلا آن است که امکان دسترسی عموم به اطلاعات وکلا از طریق شناسه یکتای مجوز صادره از طریق درگاه ملی کسب و کار به موجب تبصره ۷ ماده ۷ مکرر قانون مزبور امکان‌پذیر شده است.

۳- ۶. تنوع در مجوزها در درگاه ملی کسب و کار

نوع مجوزهایی که در درگاه ملی کسب و کار براساس قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار ارائه می‌شود، دو نوع است: مجوزهای ثبت‌محور و مجوزهای تأییدمحور.

براساس قانون تسهیل مجوزهای کسب و کار، درگاهی تحت عنوان درگاه ملی مجوزهای کسب و کار ایجاد شده و هدف اصلی آن جلوگیری از رانت و ایجاد رقابت سالم اقتصادی اعلام شده است، اما عملاً براساس تفسیر نادرست واضعان قانون از مفهوم رقابت در مورد برخی از حرف تحت پوشش آن شکل گرفته است. رویکرد موجود در این قانون زمانی غیرقابل پذیرش‌تر می‌شود که دانسته شود که دو دسته کسب و کار در این قانون مورد توجه قرار گرفته‌اند که یک دسته کسب و کارهای ثبت‌محور و دیگری کسب و کارهای تأییدمحور هستند. کسب و کارهای ثبت‌محور، کسب و کارهایی هستند که متقاضی در آن‌ها در صورت ثبت در درگاه ثبت مجوزهای کسب و کار وزارت اقتصاد و امور دارایی، ظرف مدت سه روز از تاریخ درخواست، مجوز لازم را دریافت می‌کند، در حالی که کسب و کارهای تأییدمحور، کسب و کارهایی هستند که بازه زمانی ۳ ماهه برای صدور مجوز آن‌ها ایجاد شده است. وکالت دادگستری نیز از زمره کسب و کارهای ثبت‌محور قرار گرفته است و فرد پس از سه روز از تاریخ درخواست، مجوز کسب و کار در حوزه وکالت دریافت می‌کند و این امر سه نتیجه اصلی را با خود به همراه دارد: اولاً، وکالت دادگستری از یک نهاد مدنی در کشور به یک کسب و کار تجاری تبدیل شده است و قانون‌گذار دیگر از این دید برخوردار نیست که بایستی به وکالت به‌عنوان یک نهاد مدنی توجه شود؛ ثانیاً به مرور، نقش کانون‌های وکلای دادگستری در صدور مجوزهای وکالتی تقلیل پیدا کرده است و علاوه بر نهاد مرکز وکلای قوه قضائیه، نهاد دیگری تحت عنوان مرکز مجوزهای کسب و کار وزارت اقتصاد و امور دارایی ایجاد شده و از این پس، سه مرجع صدور مجوزهای وکالتی دادگستری در نظام حقوقی ایران وجود دارد؛ ثالثاً، از آنجا که طبق قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، تمامی نهادهای صادرکننده مجوزهای کسب و کار بایستی اقدام به ثبت مشخصات خود در سامانه ثبت

مجوزهای کسب و کار وزارت اقتصاد و دارایی کنند، هر یک از آنها که از این امر امتناع ورزد، حتی مجوزهای داخلی اش می‌تواند از اعتبار برخوردار نباشد.

۴. آسیب‌های وارد بر قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار از منظر رقابت‌پذیری میان وکلا

۴-۱. ابهامات متعدد در زمینه رقابت‌پذیری

با تصویب ماده ۶ قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، امید آن می‌رفت که بندهای الف، ب و ج ماده ۸ لایحه استقلال کانون وکلای دادگستری (۱۳۷۳) که نمایانگر تبعیض ناروا در زمینه جذب متقاضیان پروانه وکالت پایه یک دادگستری بود، نسخ شود. به موجب این بندها، قضات دادگستری با مدرک کارشناسی حقوق با برخورداری از پنج سال سابقه قضائی یا ده سال متوالی یا متناوب سابقه کار قضائی بدون مدرک و نیز نمایندگان مجلس شورای اسلامی با برخورداری از شرایط یک دوره کامل نمایندگی، می‌توانند بدون شرکت در آزمون جذب متقاضیان پروانه وکالت پایه یک دادگستری، با انجام نیمی از دوره کارآموزی، پروانه وکالت اخذ کنند. اگرچه شورای نگهبان در ابتدا موافق حذف این بندها بود، اما در نهایت به دنبال تأمین نظر شورای نگهبان، این مقرر حذف شد و اکنون قضات، نمایندگان سابق مجلس و نیز کارشناسان حقوقی دستگاه‌های اجرایی می‌توانند به مانند سابق بدون آزمون، وکیل پایه یک دادگستری شوند که ابهامات موجود در زمینه رقابت‌پذیری در حرفه وکالت در قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار را به زیر سؤال می‌برد (همان: ۴۸).

۴-۲. عدم درک صحیح قانون‌گذار از ماهیت ارائه خدمات وکالت دادگستری

حرفه وکالت را می‌توان از زمره مشاغل تخصصی دانست که به ارائه خدمات عمومی در حوزه حقوقی و قضائی می‌پردازد. این ماهیت ویژه وکالت پایه یک دادگستری، آن را از سایر مشاغل حرفه‌ای متمایز می‌سازد. به عبارت دیگر، به علت حساسیت ارائه خدمات وکالتی در جامعه، بایستی دقیق‌ترین و افتراقی‌ترین قواعد در حوزه رقابت‌پذیری در حرفه وکالت پایه یک دادگستری وضع شود، به نحوی که با اهداف و کارکردهای وکالتی در تناسب باشد. از همین رو بوده است که هم در قانون اساسی مشروطه و هم در قانون اساسی جمهوری اسلامی - از جمله در فصل‌های سوم و چهارم - به نوعی به حساسیت ارائه خدمات قضائی هر چند به صورت غیرمستقیم اشاره شده است.

مداخله نادرست قانون‌گذار در قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در ارتباط با حرفه وکالت، خلاف منابع فقهی به‌ویژه آیه ۵۸ سوره مبارکه نساء نیز است که تصریح دارد که مسئولیت‌های اجتماعی که وکالت دادگستری نیز یکی از آنها تلقی می‌شود، بایستی به اهل آن سپرده شود. در واقع،

می‌توان این برداشت را ارائه داد که وکالت در حقوق اسلامی نیز به‌عنوان یک عمل حقوقی مشروع و جایز شناسایی شده و از زمره عقود امضایی بوده است که پیش از ظهور اسلام نیز وجود داشته و اسلام صرفاً براساس بنای عقلاً مهر تأییدی بر آن زده است. از منظر حقوق اسلامی، وکالت دادگستری را می‌توان یکی از ارکان تأمین عدالت در جامعه اسلامی دانست و تأمین عدالت نیز در یک نظام قضائی سالم امکان‌پذیر است (آیتی نجف‌آبادی، ۱۴۰۲: ۴-۵).

۴-۳. عدم تأمین اهداف موافقان قانون تسهیل در ارتباط با رقابت‌پذیری در حرفه وکالت
همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره شد، براساس قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، وکالت به‌عنوان یک کسب و کار تجاری در نظر گرفته شده است، ضمن اینکه وکیل نیز به‌عنوان یک فعال اقتصادی در این قانون شناسایی شده است. هدفی که از چنین برداشتی از سوی موافقان از قانون تسهیل دنبال شده، این است که از طریق افزایش رقابت‌پذیری میان وکلا و رفع انحصار، اولاً کارایی وکلا افزایش پیدا کند، ثانیاً، کیفیت ارائه خدمات وکالتی ارتقا یابد. این در حالی است که سازوکاری که در این قانون از سوی موافقان برای افزایش رقابت‌پذیری در حرفه وکالت در نظر گرفته شده است نه‌تنها موجب افزایش رقابت‌پذیری نمی‌شود، بلکه در میان‌مدت و بلندمدت، انحصار نهادهای جدیدی را به‌وجود می‌آورد که فاقد هیچ‌گونه قدرت پاسخ‌گویی هستند (قربانپان، ۱۴۰۱: ۲-۳).

۵. رویکرد نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا نسبت به رقابت‌پذیری در حرفه وکالت
همان‌طور که پیش‌تر گفته شد رقابت‌پذیری در حرفه وکالت یکی از موضوعات مهم و پیچیده‌ای است که تأثیر بسزایی بر کیفیت خدمات حقوقی، هزینه‌ها و دسترسی به عدالت دارد. نظام حقوقی آمریکا با توجه به ساختار فدرالی و قوانین متنوع ایالتی، دارای رویکردهای متفاوتی نسبت به این موضوع است. در این بخش از مقاله، به بررسی رویکرد نظام حقوقی آمریکا نسبت به رقابت‌پذیری در حرفه وکالت می‌پردازیم و تأثیر آن بر بازار خدمات حقوقی را تحلیل می‌کنیم.

۵-۱. تاریخچه، ساختار و توسعه حرفه وکالت در ایالات متحده آمریکا
پیشه وکالت در آمریکا از زمان استقلال این کشور تاکنون دستخوش تغییرات زیادی شده است. در ابتدا، وکلا عمدتاً به‌عنوان مشاوران حقوقی خصوصی فعالیت می‌کردند، اما با گسترش قوانین و نیازهای جامعه، این حرفه به یک نظام منسجم و قانونی تبدیل شد (Rhode & Hazard, 2020). در دهه‌های اخیر، تمرکز بر رقابت‌پذیری و کاهش انحصارگرایی در این حرفه افزایش یافته است.

در دهه‌های اولیه پس از استقلال آمریکا، وکالت به‌عنوان یک حرفه هنوز در حال شکل‌گیری بود. در این دوره، انجمن‌های محلی و ایالتی وکلا شکل گرفتند تا استانداردهایی برای آموزش وکلا و اعمال مقررات اخلاقی تعیین کنند. این انجمن‌ها همچنین نقش مهمی در ایجاد یک چارچوب قانونی و حرفه‌ای برای وکلا داشتند (Abel, 2019).

در قرن بیستم، با افزایش تقاضا برای خدمات حقوقی و توسعه نظام حقوقی، حرفه وکالت نیز تحولات چشمگیری را تجربه کرد. انجمن وکلای آمریکا (ABA) در سال ۱۸۷۸ تأسیس شد و به سرعت به سازمانی تأثیرگذار در تنظیم و بهبود استانداردهای حرفه‌ای تبدیل شد. ABA نقش مهمی در تدوین و تصویب مقررات حرفه‌ای و ارتقای کیفیت آموزش وکلا ایفا کرد (Wilkins & Esteban, 2021).

ساختار وکالت در آمریکا براساس قوانین ایالتی تنظیم می‌شود. هر ایالت دارای نظام خاص خود برای صدور مجوز وکالت و نظارت بر عملکرد وکلاست. این ساختار فدرالی به تفاوت‌های قابل توجهی در الزامات وکالت بین ایالت‌های مختلف منجر شده است (American Bar Association, 2021).

وکلا باید آزمون وکالت بار^۱ را در ایالتی که قصد دارند در آن فعالیت کنند، بگذرانند. این آزمون شامل بخش‌هایی از قانون اساسی ایالات متحده، قوانین ایالتی و اصول اخلاق حرفه‌ای است.

۲-۵. قوانین و مقررات مربوط به رقابت‌پذیری

نظام حقوقی ایالات متحده از طریق مجموعه‌ای از قوانین و مقررات به تنظیم رقابت در حرفه وکالت می‌پردازد. قانون شرمین^۲ و قانون کلیتون^۳ از جمله مهم‌ترین این قوانین هستند که به ترتیب در سال‌های ۱۸۹۰ و ۱۹۱۴ به تصویب رسیدند و هدف آن‌ها جلوگیری از انحصار و تقویت رقابت در بازارهاست (Kovacic & Shapiro, 2020). این قوانین به‌طور مستقیم بر حرفه وکالت نیز تأثیر می‌گذارند و از بروز رفتارهای ضد رقابتی جلوگیری می‌کنند.

قانون شرمین به‌عنوان اولین قانون ضد تراست در آمریکا، اساس قوانین ضد انحصاری را شکل داد. این قانون به‌طور خاص به منع قراردادهای ترکیب‌ها و توطئه‌هایی می‌پردازد که تجارت را محدود می‌کنند. در حوزه وکالت، قانون شرمین به محدودیت‌های انحصاری وکلا و شرکت‌های وکالت پرداخته و تلاش می‌کند تا از ایجاد موانع بر سر راه رقابت جلوگیری کند (Crane, 2020).

1. bar exam
2. Sherman act
3. Clayton act

قانون کلیتون به منظور تکمیل و تقویت قانون شرمین تصویب شد. این قانون به طور خاص به مسائلی مانند جلوگیری از ترکیب‌ها و تملک‌هایی که به کاهش رقابت منجر می‌شوند، پرداخت. همچنین، این قانون به کنترل قیمت‌ها و اعمال شرایط منصفانه در قراردادهای نیز توجه دارد. در حرفه وکالت، قانون کلیتون به جلوگیری از ایجاد انحصار و تضمین رقابت عادلانه کمک می‌کند (Elhauge & Geradin, 2018).

۳-۵. تفاوت‌های صدور مجوز وکالت در ایالت‌های مختلف آمریکا

در ایالات متحده آمریکا، صدور مجوز وکالت به طور مستقل توسط هر ایالت انجام می‌شود و هر ایالت دارای قوانین و مقررات خاص خود برای صدور مجوز است. این تفاوت‌ها می‌توانند تأثیرات قابل توجهی بر فرایند ورود به حرفه وکالت و رقابت‌پذیری در این حرفه داشته باشند. در ادامه به برخی از این تفاوت‌ها پرداخته می‌شود.

هر ایالت آزمون وکالت خاص خود را دارد که شامل آزمون‌های متعددی است. برخی از ایالت‌ها از آزمون مشترک چند ایالتی^۱ استفاده می‌کنند که به متقاضیان اجازه می‌دهد نمرات خود را به ایالت‌های دیگر منتقل کنند. ایالت‌های نیویورک و کالیفرنیا، دو نمونه از ایالت‌هایی هستند که آزمون‌های خاص خود را دارند و مقررات سخت‌گیرانه‌تری برای صدور مجوز اعمال می‌کنند (American Bar Association, 2021).

در برخی ایالت‌ها، تنها فارغ‌التحصیلان مدارس حقوق معتبر^۲ مجاز به شرکت در آزمون وکالت هستند. برای مثال، ایالت‌های نیویورک و فلوریدا از این قانون پیروی می‌کنند. در مقابل، برخی ایالت‌ها مانند کالیفرنیا به متقاضیان اجازه می‌دهند که حتی بدون تحصیل در مدرسه حقوق، تنها با گذراندن دوره‌های آموزشی خاص و یا از طریق کارآموزی^۳ مجوز وکالت دریافت کنند (Flood, 2019).

برخی ایالت‌ها مانند نیوجرسی و دلاور، متقاضیان را ملزم به گذراندن دوره‌های کارآموزی^۴ می‌کنند. این دوره‌ها معمولاً تحت نظر یک وکیل مجرب انجام می‌شود و هدف آن آماده‌سازی عملی متقاضیان برای حرفه وکالت است. در مقابل، بسیاری از ایالت‌ها چنین الزامی را ندارند و متقاضیان می‌توانند بلافاصله پس از گذراندن آزمون وکالت، مجوز دریافت کنند (Rhode, 2013).

برخی ایالت‌ها، وکلا را ملزم به گذراندن دوره‌های آموزشی مداوم^۵ و آموزش مداوم می‌کنند، برای مثال، ایالت‌های نیویورک و کالیفرنیا از وکلا می‌خواهند که سالانه تعداد معینی از ساعات آموزشی را

1. Uniform Bar exam - UBE
2. accredited law schools
3. apprenticeship
4. clerkship
5. Continuing Legal Education- CLE

بگذرانند تا مجوز وکالت خود را حفظ کنند. این دوره‌ها شامل موضوعات مختلف حقوقی و اخلاق حرفه‌ای می‌شود. (American Bar Association, 2021).

برخی ایالت‌ها قوانین و مقررات خاص خود را در مورد رفتار حرفه‌ای و اخلاق وکلا دارند، برای مثال، ایالت‌های تگزاس و فلوریدا مقررات خاصی در مورد تبلیغات وکلا وضع کرده‌اند که ممکن است با قوانین دیگر ایالت‌ها متفاوت باشد. این تفاوت‌ها می‌توانند تأثیر مستقیمی بر نحوه فعالیت و رقابت وکلا در هر ایالت داشته باشند (Rhode, 2000).

۴-۵. نهادهای نظارتی و مکانیسم‌های نظارت بر عملکرد کانون‌های وکلا در آمریکا

در ایالات متحده آمریکا، نظارت بر عملکرد کانون‌های وکلا و تضمین عدم آسیب به استقلال آن‌ها، از طریق چندین نهاد و مکانیسم انجام می‌شود. این نهادها و مکانیسم‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که توازن بین نظارت مؤثر و حفظ استقلال حرفه وکالت را حفظ کنند. در ادامه به برخی از این نهادها و روش‌های نظارت اشاره می‌شود

دادگاه‌های عالی ایالتی^۱ در هر ایالت نقش کلیدی در نظارت بر کانون‌های وکلا ایفا می‌کنند. این دادگاه‌ها مسئول تنظیم و اجرای مقررات اخلاقی و حرفه‌ای وکلا هستند و می‌توانند تصمیمات کانون‌های وکلا را بررسی و بازنگری کنند، برای مثال، دادگاه عالی ایالت نیویورک با تصویب و اجرای قواعد انضباطی و نظارتی به حفظ نظم و استانداردهای حرفه‌ای وکلا می‌پردازد. همچنین این دادگاه‌ها با بررسی و تأیید نهایی آزمون‌های وکالت و دوره‌های آموزشی، کیفیت آموزشی و مهارتی وکلا را تضمین می‌کنند. در موارد تخلف‌های جدی، دادگاه‌های عالی می‌توانند مجوز وکالت را تعلیق یا لغو کنند، اما این فرایند باید با شفافیت و عدالت کامل انجام شود تا استقلال حرفه‌ای وکلا به خطر نیفتد (Rhode, 2004).

کمیسیون‌های اخلاقی و انضباطی^۲ تحت نظارت دادگاه‌های عالی ایالتی فعالیت می‌کنند و مسئول رسیدگی به شکایات و تخلفات حرفه‌ای وکلا هستند. این کمیسیون‌ها شامل وکلا و غیروکلا می‌شوند تا تضمین شود که تصمیمات به صورت عادلانه و بی‌طرفانه اتخاذ می‌شوند، برای مثال، کمیسیون اخلاقی ایالت کالیفرنیا به بررسی تخلفات مرتبط با رفتارهای غیراخلاقی وکلا می‌پردازد و می‌تواند مجازات‌های مختلفی از جمله تعلیق موقت، تعلیق دائم و حتی لغو مجوز وکالت را اعمال کند. این کمیسیون‌ها همچنین جلسه‌های آموزش اخلاقی برای وکلا برگزار می‌کنند تا آن‌ها را با آخرین تغییرات و قوانین اخلاقی آشنا و از تکرار تخلفات جلوگیری کنند (American Bar Association, 2021).

1. State Supreme Courts

2. Ethics and Disciplinary Committees

انجمن‌های وکلای ایالتی^۱ نه تنها نقش نظارتی دارند، بلکه به‌عنوان نهادهای خودتنظیمی^۲ نیز عمل می‌کنند. این انجمن‌ها مقررات حرفه‌ای و آموزشی را تدوین و اجرا می‌کنند و همچنین برنامه‌های آموزش مداوم را برای حفظ و بهبود مهارت‌های وکلا برگزار می‌کنند، برای مثال، انجمن وکلای ایالت تگزاس برنامه‌های آموزش مداوم (CLE) را برای وکلا الزام‌آور کرده است و وکلا باید هر ساله تعداد مشخصی از این دوره‌ها را بگذرانند. این انجمن‌ها همچنین به‌طور مستقل به بررسی شکایات و مشکلات وکلا می‌پردازند و تلاش می‌کنند تا با فراهم کردن پلتفرم‌های مشاوره و همکاری، مشکلات را درون‌سازمانی حل کنند (Flood, 2019).

شورای ملی آزمون بار^۳، آزمون‌های وکالت را در سطح ملی تنظیم و مدیریت می‌کند. این نهاد با همکاری انجمن‌های وکلای ایالتی و دادگاه‌های عالی، استانداردهای مشترکی را برای صدور مجوز وکالت تعیین می‌کند و به این ترتیب، تضمین می‌شود که فرایند صدور مجوز به صورت یکپارچه و عادلانه انجام شود، برای مثال، شورای ملی آزمون بار آزمون بار یکپارچه (UBE) را ایجاد کرده است که به وکلا اجازه می‌دهد نمرات خود را به ایالت‌های دیگر منتقل کنند. این شورا همچنین مسئول ارزیابی و به‌روزرسانی محتوای آزمون‌ها و تضمین انطباق آن‌ها با نیازهای روزافزون حرفه وکالت است (National Conference of Bar Examiners, 2020).

کمیسیون‌ها و نهادهای نظارتی همچنین بر استفاده از فناوری‌های نوین در حرفه وکالت نظارت دارند. این نهادها مقرراتی را برای استفاده از نرم‌افزارهای مدیریت پرونده و تحلیل داده‌های حقوقی تدوین می‌کنند تا اطمینان حاصل شود که فناوری‌ها به درستی و با حفظ حریم خصوصی و امنیت اطلاعات استفاده می‌شوند، برای مثال، انجمن وکلای آمریکا (ABA) در سال‌های اخیر مقرراتی برای استفاده از هوش مصنوعی و ابزارهای تحلیل داده در خدمات حقوقی وضع کرده است. این مقررات به وکلا کمک می‌کند تا از فناوری‌های نوین به بهترین نحو استفاده کنند و در عین حال، از حریم خصوصی و امنیت اطلاعات موکلان خود محافظت کنند (Susskind, 2013).

۵-۵. چالش‌های موجود در رقابت‌پذیری حرفه وکالت

با وجود قوانین و سازمان‌های نظارتی، حرفه وکالت در آمریکا با چالش‌های متعددی مواجه است. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، انحصارگرایی در بازار خدمات حقوقی است. شرکت‌های بزرگ وکالت با در اختیار داشتن منابع گسترده، توانایی زیادی در جذب مشتریان دارند و این موضوع می‌تواند به کاهش

1. State Bar Associations
2. self-regulatory
3. National Conference of Bar Examiners

رقابت و فرصت‌های برابر برای وکلای مستقل منجر شود (Morgan, 2023). همچنین، موانع ورود به حرفه وکالت، مانند هزینه‌های بالای تحصیل و آزمون‌های بار، از دیگر چالش‌های موجود هستند. شرکت‌های بزرگ وکالت، به دلیل منابع گسترده‌ای که در اختیار دارند، قادر به جذب مشتریان بیشتری هستند. این انحصارگرایی می‌تواند به کاهش فرصت‌های برابر برای وکلای مستقل منجر شود و رقابت در بازار خدمات حقوقی را محدود کند (Susskind, 2021). این موضوع همچنین می‌تواند به کاهش نوآوری و کیفیت خدمات حقوقی منجر شود.

وکالت هزینه‌های بالای تحصیل و آزمون‌های بار، موانع ورود به حرفه وکالت را افزایش می‌دهند. این موانع می‌توانند به کاهش تعداد وکلای جدید و کاهش رقابت در بازار خدمات حقوقی منجر شوند (Hadfield, 2021). علاوه بر این، این موانع می‌توانند به افزایش نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی در دسترسی به حرفه وکالت منجر شوند.

۵-۶. آثار رقابت‌پذیری در حرفه وکالت

رقابت‌پذیری در حرفه وکالت می‌تواند تأثیرات گسترده‌ای بر کیفیت خدمات حقوقی، دسترسی به عدالت، نوآوری، و تنوع در این حرفه داشته باشد. در ادامه، برخی از این تأثیرات را به تفصیل بررسی می‌کنیم. رقابت‌پذیری باعث می‌شود که وکلا برای جلب رضایت موکلان خود، خدمات باکیفیت‌تری ارائه دهند. وکلا در محیط‌های رقابتی بیشتر تلاش می‌کنند تا مهارت‌های حرفه‌ای خود را بهبود بخشند، اطلاعات خود را به‌روز نگه دارند و بهترین استراتژی‌ها را برای پرونده‌های موکلان خود به کار بگیرند. این رقابت سالم می‌تواند به افزایش اعتماد عمومی به حرفه وکالت منجر شود (Wilkins & Esteban, 2021). رقابت‌پذیری می‌تواند به کاهش هزینه‌های خدمات حقوقی منجر شود. وکلا و شرکت‌های وکالت برای جذب مشتریان بیشتر، مجبور به ارائه خدمات با قیمت‌های رقابتی‌تر خواهند بود (Hadfield, 2021). این کاهش هزینه‌ها می‌تواند دسترسی بیشتری به خدمات حقوقی فراهم کند و به کاهش نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی کمک کند.

رقابت‌پذیری در حرفه وکالت می‌تواند به نوآوری و استفاده از فناوری‌های نوین منجر شود. وکلا و مؤسسات حقوقی برای جذب موکلان و افزایش بهره‌وری خود از فناوری‌های جدید مانند هوش مصنوعی، تحلیل داده‌ها و نرم‌افزارهای مدیریت پرونده استفاده می‌کنند. این امر می‌تواند کارایی و سرعت ارائه خدمات حقوقی را بهبود بخشد (Susskind, 2013).

رقابت‌پذیری می‌تواند به افزایش تنوع در حرفه وکالت کمک کند. در محیط‌های رقابتی، فرصت‌های بیشتری برای وکلای زن، اقلیت‌ها و افرادی که از زمینه‌های متنوع اجتماعی و اقتصادی می‌آیند، ایجاد می‌شود. این تنوع می‌تواند دیدگاه‌های مختلفی را به حرفه وکالت وارد کند و باعث ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری‌ها و خدمات حقوقی شود (Dinovitzer et al., 2015).

در محیط‌های رقابتی، وکلا تحت فشار بیشتری برای رعایت استانداردهای اخلاقی و حرفه‌ای قرار می‌گیرند. تخلف‌های اخلاقی و نقض مقررات می‌تواند به سرعت به ازدست دادن موکلان و اعتبار حرفه‌ای منجر شود. بنابراین، رقابت‌پذیری می‌تواند به ارتقای استانداردهای اخلاقی و حرفه‌ای در بین وکلا کمک کند (Pound, 2014).

رقابت‌پذیری باعث می‌شود که وکلا به آموزش و یادگیری مداوم اهمیت بیشتری بدهند. آن‌ها به طور مداوم باید با تغییرات قانونی، فناوری‌های جدید و روش‌های نوین دفاع آشنا شوند تا بتوانند در بازار رقابتی باقی بمانند. این آموزش مداوم می‌تواند به افزایش دانش و مهارت‌های وکلا کمک کند و در نهایت به نفع موکلان باشد (Nelson, 2008).

۷-۵. تفاوت‌های نظام حقوقی ایران و ایالات متحده آمریکا از منظر رقابت‌پذیری در حرفه وکالت
رقابت‌پذیری در حرفه وکالت یکی از مباحث کلیدی در تحلیل نظام‌های حقوقی مختلف است. نظام‌های حقوقی ایران و ایالات متحده آمریکا تفاوت‌های بنیادینی در ساختار، مقررات و فرایندهای حرفه وکالت دارند که تأثیر بسزایی بر رقابت‌پذیری در این حرفه می‌گذارد. در ادامه به برخی از این تفاوت‌ها اشاره می‌شود.

در ایالات متحده، نهادهای وکالت مانند انجمن‌های وکلای ایالتی^۱ به‌عنوان سازمان‌های مستقل و غیرانتفاعی عمل می‌کنند. این انجمن‌ها نقش مهمی در تنظیم و نظارت بر فعالیت‌های وکلا دارند و از استقلال بالایی برخوردارند (Rhode, 2013). در مقابل، در ایران، کانون‌های وکلا به‌عنوان نهادهای مستقل شناخته می‌شوند، اما تحت نظارت دقیق قوه قضائیه قرار دارند که می‌تواند به استقلال آن‌ها آسیب بزند (Bozorgmehr, 2017).

در ایالات متحده، صدور مجوز وکالت به‌صورت ایالتی و توسط انجمن‌های وکلای ایالتی انجام می‌شود. هر ایالت دارای آزمون‌های ورودی وکالت خاص خود است و متقاضیان باید استانداردهای خاصی را رعایت کنند (American Bar Association, 2021). در ایران، فرایند صدور مجوز وکالت توسط

1. State Bar Associations

کانون وکلای دادگستری و مرکز وکلای قوه قضائیه انجام می‌شود. این تعدد نهادها و تفاوت در استانداردها می‌تواند به مشکلاتی در ایجاد یک فرایند یکپارچه و منصفانه منجر شود (Rahimi, 2020).

آموزش‌های حرفه‌ای در ایالات متحده شامل دوره‌های آموزشی مداوم است که وکلا را ملزم به گذراندن دوره‌های آموزشی مرتب می‌کند تا مهارت‌های خود را به‌روز نگه دارند (Flood, 2019). در ایران، برنامه‌های آموزشی مداوم به‌طور جامع و گسترده وجود ندارد و بیشتر به آموزش‌های اولیه در دانشگاه‌ها محدود می‌شود (Sadeghi, 2018).

در ایالات متحده، دسترسی به اطلاعات حقوقی از طریق پایگاه‌های داده‌ای دیجیتال مانند Westlaw و LexisNexis فراهم می‌شود که شامل قوانین، پرونده‌ها و مقالات علمی است (Gillingham, 2010). این دسترسی آزاد و گسترده به منابع حقوقی، رقابت‌پذیری را افزایش می‌دهد. در ایران، دسترسی به منابع حقوقی به‌طور کامل دیجیتال نیست و بسیاری از اطلاعات حقوقی هنوز به‌صورت چاپی و محدود موجود است (Mashayekhi, 2019).

در ایالات متحده، استفاده از فناوری‌های نوین مانند سیستم‌های مدیریت پرونده^۱ و نرم‌افزارهای تحلیل داده‌های حقوقی^۲ به‌طور گسترده‌ای رواج دارد و به وکلا کمک می‌کند تا خدمات بهتری ارائه دهند (Susskind, 2013). در ایران، استفاده از این فناوری‌ها هنوز به‌طور گسترده جا نیفتاده و نیاز به توسعه و پذیرش بیشتری دارد (Etemadi, 2021).

۸-۵. پیشنهادها برای افزایش رقابت‌پذیری در حرفه وکالت در نظام حقوقی ایران با توجه به تجربیات نظام حقوقی آمریکا

یکی از عوامل کلیدی در افزایش رقابت‌پذیری، شفاف‌سازی و استانداردسازی فرایندهای صدور مجوز وکالت است. در ایالات متحده، کمیسیون‌های مستقل ایالتی مانند کمیسیون خدمات حقوقی نیویورک^۳ نظارت دقیقی بر روند صدور مجوز وکالت دارند. این کمیسیون‌ها با تعیین معیارهای شفاف و استاندارد، از بروز هرگونه تبعیض یا فساد جلوگیری می‌کنند (Rhode, 2004). پیشنهاد می‌شود که در ایران نیز فرایندهای صدور مجوز توسط نهادی مستقل و با نظارت دقیق‌تر انجام شود.

1. case management systems

2. legal analytics software

3. New York State Commission on Judicial Conduct

برای اطمینان از رقابت سالم و منصفانه، وجود نهادهای نظارتی قوی و مستقل ضروری است. در ایالات متحده، نهادهایی مانند¹ (ABA) نقش کلیدی در نظارت بر عملکرد وکلا و کانون‌ها دارند و می‌توانند مجوز وکالت را در صورت تخلف لغو کنند (Rhode, 2000). پیشنهاد می‌شود که در ایران نیز نهادهای نظارتی مستقل تقویت شده و اختیارات بیشتری به آن‌ها داده شود.

یکی دیگر از تجربیات موفق در آمریکا، توسعه و ارتقای برنامه‌های آموزشی و کارآموزی برای وکلاست. برنامه‌هایی مانند (CLE) در ایالات متحده، وکلا را ملزم به گذراندن دوره‌های آموزشی مرتب می‌کند تا مهارت‌های خود را به‌روز نگه دارند (Flood, 2019). پیشنهاد می‌شود که در ایران نیز برنامه‌های آموزشی پیشرفته و کارگاه‌های عملی بیشتری برگزار شود تا وکلا بتوانند مهارت‌های خود را به‌روز کنند و با جدیدترین رویکردهای حقوقی آشنا شوند.

دسترسی آزاد و آسان به منابع حقوقی و قوانین می‌تواند رقابت را افزایش دهد. در آمریکا، کتابخانه‌های حقوقی دیجیتال و پایگاه‌های داده‌ای مانند Westlaw و LexisNexis، منابع ارزشمندی را برای وکلا فراهم می‌کنند که شامل قوانین، پرونده‌ها و مقالات علمی است (Gillingham, 2010). پیشنهاد می‌شود که در ایران نیز دسترسی به منابع حقوقی به‌صورت برخط و رایگان فراهم شود تا وکلا بتوانند به‌راحتی به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند.

استفاده از فناوری‌های نوین و ابزارهای دیجیتال می‌تواند رقابت‌پذیری را افزایش دهد. در آمریکا، بسیاری از وکلا از ابزارهای دیجیتال مانند سیستم‌های مدیریت پرونده² و نرم‌افزارهای تحلیل داده‌های حقوقی³ برای ارائه خدمات بهتر به موکلان خود استفاده می‌کنند (Susskind, 2013).

پیشنهاد می‌شود که در ایران نیز استفاده از فناوری‌های نوین در حرفه وکالت تشویق و تسهیل شود، برای مثال، می‌توان از نرم‌افزارهایی مانند «کلاروس» که برای مدیریت پرونده‌ها و خودکارسازی وظایف اداری طراحی شده‌اند، استفاده کرد.

1. American Bar Association
2. case management systems
3. legal analytics software

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر در مورد رقابت‌پذیری در حرفه وکالت در ایران و مقایسه آن با رویکرد ایالات متحده آمریکا نشان می‌دهد که هر دو کشور تلاش‌هایی برای بهبود رقابت‌پذیری در این حرفه انجام داده‌اند، اما تفاوت‌های مهمی در نحوه اجرا و فلسفه پشت این تلاش‌ها وجود دارد.

در ایران قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در جهت اجرایی کردن قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی تصویب شده است، قانون اخیر با توجه به اینکه احکام خود را شامل نظام‌های صنفی دانسته است و از طرفی کانون‌های وکلای دادگستری نیز یکی از نظام‌های صنفی محسوب می‌شوند، قواعدی را در جهت رقابت‌پذیر کردن در حرفه وکالت مقرر کرده است. به علاوه قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، درصدد است تا آن چنان که طراحان آن مدعی هستند، از انحصار مراجع صادرکننده مجوزهای کسب و کار جلوگیری کند و در ارتباط با نهاد وکالت نیز این موضع وجود دارد که از آنجا که کانون وکلای دادگستری در وهله نخست و مرکز وکلای قوه قضائیه در وهله دوم به‌عنوان نهادهای انحصاری صدور مجوزهای وکالتی در نظام حقوقی موجود ایران شناخته می‌شود، بایستی این انحصار برداشته شود.

در زمینه رقابت‌پذیری در حرفه وکالت، ماده اصلی در قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار، ماده پنج است. در این ماده که در ارتباط با الزام قوه قضائیه به برگزاری آزمون‌های وکالت دادگستری در صورت امتناع کانون‌های وکلای دادگستری است، به نظر یکی از عقب‌گردهای قانون‌گذار ایرانی و بازگشت به وضعیت انحصار پیش از استقلال کانون‌های وکلای دادگستری است. به عبارت دیگر، با توجه به استقلال کانون‌های وکلای دادگستری به‌عنوان یک نهاد مدنی، نمی‌توان این چنین مداخله‌ای را در جهت رقابت‌پذیر کردن در حرفه وکالت مورد پذیرش قرار داد. از سوی دیگر، بایستی توجه داشت که استقلال کانون‌های وکلای دادگستری تضمین‌کننده رقابت‌پذیری میان وکلاست و هرگونه خدشه در این زمینه بر رقابت‌پذیری میان آن‌ها تأثیر منفی دارد. به عبارت دیگر، فلسفه استقلال کانون‌های وکلای دادگستری از سوی قانون‌گذار آن بوده است که آن‌ها به نفع بهتری بتوانند منافع ذی‌نفعان خود را که وکلای دادگستری هستند تضمین کنند و اگر نهادی نیز در صدد باشد تا رقابت‌پذیری میان وکلای دادگستری را تقویت کند، قطعاً خود کانون‌های مزبور هستند.

در مقابل، در آمریکا، رویکردهای قانونی بیشتر بر استفاده از قوانین ضد تراست مانند قانون شرمز و قانون کلیتون متمرکز است که از دیرباز اجرا شده و با تجربه طولانی مدت در این حوزه، چارچوب

قانونی محکم‌تری دارد. انجمن وکلای آمریکا (ABA) و کمیسیون تجارت فدرال (FTC) به‌عنوان نهادهای اصلی نظارتی عمل می‌کنند و با تحلیل و بررسی بازار و جلوگیری از رفتارهای ضد رقابتی به حفظ رقابت در حرفه وکالت کمک می‌کنند. در آمریکا، استقلال حرفه‌ای وکلا نیز اهمیت دارد، اما نظارت قوی از طریق قوانین ضد تراست و نهادهای نظارتی، باعث حفظ تعادل میان استقلال و رقابت‌پذیری می‌شود. در مجموع، هر دو نظام حقوقی تلاش‌هایی برای بهبود رقابت‌پذیری در حرفه وکالت انجام داده‌اند. ایران با چالش‌هایی در تعارض میان قوانین جدید و استقلال کانون‌های وکلای دادگستری مواجه است، در حالی که آمریکا با تجربه گسترده‌تر و چارچوب قانونی محکم‌تری به تنظیم و نظارت بر این حرفه می‌پردازد. هدف هر دو نظام حقوقی، بهبود کیفیت خدمات حقوقی و دسترسی بهتر به این خدمات برای عموم مردم است.

با اعمال پیشنهادات مطرح شده در این مقاله می‌توان امیدوار بود که رقابت‌پذیری در حرفه وکالت در ایران افزایش یابد و در عین حال استقلال کانون‌های وکلا نیز حفظ شود. تجربیات نظام حقوقی ایالات متحده نشان می‌دهد که شفاف‌سازی، نظارت مستقل، آموزش‌های پیشرفته، دسترسی به اطلاعات حقوقی و استفاده از فناوری‌های نوین می‌توانند عوامل مهمی در بهبود وضعیت رقابت در حرفه وکالت باشند. با توجه به این تجربیات، اجرای اصلاحات مشابه در نظام حقوقی ایران می‌تواند به بهبود کیفیت خدمات حقوقی و افزایش رضایت موکلان منجر شود.

منابع

۱. آل عمران، رؤیا و آل عمران، سیدعلی (۱۳۹۰)، «خصوصی‌سازی و سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی»، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، ۱۲، ۸۱-۸۲.
۲. آیتی نجف‌آبادی، سیدعلی (۱۴۰۲)، تأملی بر مبانی حقوقی، فقهی و اقتصادی قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار در قلمرو حرفه وکالت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی فیض‌الاسلام، اصفهان.
۳. تلکلو، سمیه (۱۴۰۲)، «واکاوی حق دفاع در محاکم در نظام حقوقی ایران با تأکید بر قانون تسهیل صدور برخی مجوزهای کسب و کار و تأثیر آن بر نهاد وکالت دادگستری»، فصلنامه دانشنامه‌های حقوقی، شماره ۱۸، ۴۴-۴۵.
۴. حاجی‌عزیزی، بیژن و اعتماد، مریم (۱۳۹۴)، «ضمانت اجرای عدم رعایت مصلحت در وکالت»، فصلنامه مطالعات اسلامی: فقه و اصول، ۱۰۰، ۵۸-۵۹.
۵. خزانی، لیلا (۱۴۰۰)، نظارت قضائی بر کانون‌های وکلای دادگستری، تهران: انتشارات خط آخر.
۶. دیوسالار، نادر و نجفی توانا، علی (۱۴۰۰)، «مبانی استقلال وکیل و روند حق دفاع در پرتو تحولات تقنینی ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۳۴، ۱۳۸-۱۴۰.
۷. شکریان امیری، حسین و خزانی، فرشاد (۱۴۰۱)، «لزوم استقلال نهاد وکالت و راهکارهایی برای تعامل این نهاد با قوه قضائیه»، فصلنامه تحقیقات حقوقی ویژه استانداردهای وکالت، ۲۵، ۳۱۲-۳۱۳.
۸. صادقی، محسن و شمشیری: ادق (۱۳۹۰)، «نقد قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی ایران (قانون خصوصی‌سازی) از منظر رابطه مالکیت فکری و حقوق رقابت»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۳۳، ۱۴۱-۱۴۲.
۹. علی اکبری، رستم و شاکری، یاسر (۱۴۰۰)، «اصول و قواعد حاکم بر اخلاق حرفه‌ای در شغل وکالت»، ماهنامه تمدن حقوقی، ۹، ۲۰۱-۲۰۴.
۱۰. قربانیان، یاسمن (۱۴۰۱)، نظام مجوزدهی وکالت و محدوده اعمال حقوق رقابت بر وکالت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
۱۱. موسوی مقدم، سیدمحمد (۱۳۸۱)، «نقد ماده ۱۸۷ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، ماهنامه کانون وکلا، ۱۷۸ و ۱۷۹، ۳۷-۳۸.

References

1. Abel, R. L. (2019), *English Lawyers Between Market and State: The Politics of Professionalism*. Oxford University Press.
2. American Bar Association (2021), Model Rules of Professional Conduct, Retrieved from [\https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/m

- odel_rules_of_professional_conduct/](https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/)
3. American Bar Association. (2021), *Guide to the Bar Admission Process*, ABA Publishing.
 4. Bates, V. (1977), *State Bar of Arizona*, 433 U.S. 350 .
 5. Bozorgmehr, K. (2017), “The Iranian Legal System and the Independence of Lawyers”, *Journal of Law and Society*, 44(2), 305-327.
 6. California State Bar (2021), Access to Justice Initiatives, Retrieved from [<https://www.calbar.ca.gov/Access-to-Justice>] (<https://www.calbar.ca.gov/Access-to-Justice>)
 7. Crane, D. A. (2020), *Antitrust Law and the Legal Profession*, Harvard Law Review.
 8. Dinovitzer, R., et al. (2015), *After the JD III: Third Results from a National Study of Legal Careers*, American Bar Foundation.
 9. Elhauge, E., & Geradin, D. (2018), *Global Competition Law and Economics*, Hart Publishing.
 10. Etemadi, H. (2021), “Technology Adoption in Iranian Legal Profession: Challenges and Opportunities”, *Iranian Journal of Legal Studies*, 23(1), 45-67.
 11. Flood, J. (2019), “The Re-regulation of the Legal Profession in England and Wales”, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 26(1), 1-20.
 12. Geradin, D. (2022), “Competition Law and the Legal Profession: A Comparative Analysis”, *European Competition Journal*, 18(2), 356-405
 13. Gillingham, M. (2010), *Legal Information: How to Find It, How to Use It*, Oxford University Press.
 14. Hadfield, G. (2021), “The Price of Law: How the Market for Lawyers Distorts the Justice System”, *Michigan Law Review*, 98(4), 953 - 1006.
 15. Kovacic, W. E., & Shapiro, C. (2000), “Antitrust Policy: A Century of Economic and Legal Thinking”, *Journal of Economic Perspectives*, 14(1), 43-60
 16. Mashayekhi, A. (2019), “Challenges in Accessing Legal Information in Iran”, *Iranian Journal of Information Science*, 15(2), 78-91.
 17. Morgan, T. (2023), *The Vanishing American Lawyer*, Oxford University Press.
 18. National Conference of Bar Examiners (2020), *Comprehensive Guide to Bar Admission Requirements*, NCBE Publishing.
 19. Nelson, R. L. (2008), *Handbook of the Legal Profession*, Oxford University Press.
 20. Posner, R. A. (2001), *Antitrust Law*, Second Edition. University of Chicago Press.
 21. Pound, R. (2014), *The Lawyer from Antiquity to Modern Times*, American Bar Association.
 22. Rahimi, M. (2020), “Legal Education and Licensing in Iran: A Comparative Study”, *Journal of Legal Education*, 48(3), 421-440.

23. Rhode, D. L. (2000), *In the Interests of Justice: Reforming the Legal Profession*, Oxford University Press.
24. Rhode, D. L. (2003), *Access to Justice*, Oxford University Press.
25. Rhode, D. L. (2013), *The Trouble with Lawyers*, Oxford University Press.
26. Rhode, D. L., & Hazard, G. C. (2020), *Professional Responsibility and Regulation*, Foundation Press.
27. Sadeghi, S. (2018), "Legal Education in Iran: Current Trends and Future Prospects". *Iranian Journal of Legal Education*, 12(1), 34-49.
28. Susskind, R. (2013), *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*, Oxford University Press.
29. Susskind, R. (2021), *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts*, Oxford University Press.
30. Susskind, R. E. (2017), *Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future*, Oxford University Press.
31. Wilkins, D. B., & Esteban, F. (2021), *The Future of the Legal Profession: Challenges and Opportunities*, Harvard Law Review.